

lezárása; 1989-ben új horizontok nyíltak. Nehéz megítélni, merre halad majd a költő — persze, ugyanilyen nehéz helyzetben vannak mások is, hiszen az eddig témát adó politikum a nyilvánosság segítségével visszatért a megfelelő helyére, nem az irodalomnak kell felmutatnia. Egyik versében írja:

E tájba
Volna még visszaút, tudom.
(Vázlat A vén cigányhoz)

Huszonegy újabb verse azonban mást mutat: nem tagadja ugyan az előzőeket, de más irányba indítja a költőt. Kívánjuk, hogy ne váljon a következő „évad” keresztúti tizenégy stációvá! Baka verseinek világa, a kortársaké, megváltásra várt. Vajon meg tudunk-e újulni — s meg tud-e újulni velünk, általunk a világ? (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1990.)

Tiszatáj 1990/12.

Árpás Károly: Baka István Vörösmarty-képe

Aki Baka István versesköteteit olvassa, az fölfigyelhet arra, hogy bizonyos témák visszatérnek. Legutolsó kötetének, a *Farkasok órájának* két epikus jellegű ciklusa is megmutatta: hogyan építi be a költő régebbi műveit az imitációs játékaiba. A *Yorick monológjai* című ciklusába egyet (*Helsingör* — 1983), a *Sztyepan Pehotnij versesfüzete* (1972-1991) címűbe már többet: *Raszkolnyikov éjszakái* — 1972, *Rachmaninov zongorája, Prelúd* — 1987, *Hodaszevics Párizsban* — 1990. Ezt a ciklusépítést már az első nagy epikus ciklusának megformálásakor is használta: a *Háborús téli éjszaka VII. (Passio)* című egysége korábban önálló vers volt. Más, nem ilyen jellegű ciklusainak újrakezdeséről, ennek problémáiról nem kívánok szólni.

Lehetségesnek tartom, hogy van olyan két téma Baka eddigi életművében, amelyik ha nem is vált olyan epikus ciklussá, mint a *Döbling*,

de feltételei adottak (voltak): Liszt Ferenc és Vörösmarty Mihály imitációról van szó. A Liszt-alak még kisregényben, a *Szekszárdi misében* is kísért. Jóval izgalmasabb a nagy költőelőd, Vörösmarty megformálása. Nem tudom, kézbe vette-e valaki azt az antológiát, amelynek verseit mai költőink kedvenc szerzőiből és műveiből állították össze („*Itt születtem én, ezen a tájon...*”) Válogatta és szerkesztette: Kalász Márton, Bp., 1990). Baka Vörösmarty Mihály *Emberék* című versét választotta. Honnan ez az érdeklődés?

A tematikus összetartozás a gyűjtemény kötetében, az *Égtájak célkeresztjén* címűben sem egyértelmű, két ciklusban szerepelnek a Vörösmarty-versek. Aki figyelmesebb, az azt is észrevehette, hogy egyes versek más cím alatt, más kapcsolódásban olvashatók. Lássunk egy összegzést:

- A) *A Magdolna - zápor* (1975) — 35 verset tartalmazott.
II. *A Prédikátor- ének* című ciklusban (11 vers) volt kettő:
8. *Vörösmarty, 1850* (...Zsandárköpenyként gyüretik)
9. *Vázlat A vén cigányhoz* (Ki tette le a fegyvert...)
- B) *A Tűzbe vetett evangélium* (1981) — 22 verset adott kézbe.
II. *A Tűzbe vetett evangélium* című ciklusban (5 vers) szintén kettő:
1. *Vörösmarty I* (A cserjés börtönrácsba horgad...)
2. *Vörösmarty II* (Azt hittük, sorsunk szálait...)
- C) *A Döbling* (1985) 27 verséből nem volt Vörösmarty-vers.
- D) *Az Égtájak célkeresztjén* (1990) 88 verset gyűjtött össze.
III. *A Fegyverletétel* című ciklusában (11 mű) négy volt:
7. *Vörösmarty, 1850 I* (A cserjés börtönrácsba horgad...)
8. *Vörösmarty, 1850 II* (...Zsandárköpenyként gyüretik)
9. *Vázlat A vén cigányhoz* (Ki tette le a fegyvert...)
10. *Fegyverletétel* (Azt hittük sorsunk szálait...)
XIII. *A Prelúd* című ciklusában (7 vers) csak egy:
1. *Vörösmarty-töredékek* (A koporsóra föld zuhog...)
- E) *A Farkasok órája* (1992) 39 műve nem kapcsolódott Vörösmartyhoz.

A fentiekből az is kideríthető, hogy mely versek változtak: A.II.8.= D.III.8. — 1973, B.II.1.= D.III.7. — 1972, B.II.2.= D.III.10. — 1975, A.II.9.= D.III.9. — 1974 és a D.XIII.1. — 1986. A keletkezési sorrend megegyezik a gyűjteményes kötetben közölt sorrenddel.

Vajon mi lehet az oka ezeknek a változásoknak? A *Vörösmarty-töredékek* elemzésekor a szerző felvilágosítása alapján érintettem e kérdéseket, de taglalásuk nem illett bele munkámba (*Tiszatáj*, 1990/4.). Azóta újabb információkhoz jutottam, s ezt kívánom közreadni. Az eddigi kérdések egy része szónoki, hiszen maga a költő ad magyarázatot rájuk. Úgy vélem, ez a vallomás nem csak kíváncsiságot elégít ki, hanem egy téma genezisére világít rá. Eddig még nem adódott olyan lehetőség, hogy az alkotás folyamatába bepillantassunk — Baka egy második gimnazistákkal folytatott beszélgetés során tárta fel.

„Én is tanítottam valamikor, és még hozzá lányiskolában, középiskolában; az első évben szigorúan magáztam a lányokat, hiszen felnőtt nők már, én is felnőtt vagyok, és adjuk meg egymásnak a kellő tiszteletet. És egyszer csak küldöttséget küldtek hozzám, hogy ne magázzam, pontosabban én ne magázzam őket, hanem tegezzem. Hát ők persze csak magázhattak, más választásuk nem volt. És egy félévi gondolkodás után rájöttem, hogy ez így helyes. Ma már nem vagyok tanár, így ti nyugodtan visszategezhettek.

Különösen azért, mert valami olyasmiről beszélünk — az én Vörösmarty-élményemről —, ami abban az életkorban kezdődött, amiben most ti vagytok. Én ugyanis ez idő tájt olvastam Vörösmartyt, de nem a tananyaghoz kapcsolódva.

Nagyon rossz diák voltam, olyan értelemben, hogy soha nem készültem órákra, magyarból sem. Volt egy nagyon kedves, búbajos magyartanárnőm, aki osztályfőnököm is volt. Velünk kezdte a tanítást, frissen végezte az egyetemet; egy rendkívül szerény, jóságos lény, akit kigúnyolhattunk volna, akivel és akinek óráin minden rosszat csinálhattunk volna, mégse csináltunk, mert hamar észrevettük emberi esendőségét és jóságát. Az óráira viszont nekem nem kellett készülni, miután kiderült, hogy valamivel többet tudok: nem nála, hanem az osztály átlagánál. Soha nem feleltetett.

Valamikor harmadikban-negyedikben kezdett feleltetni. Meg is bánta, mert néha nagyon provokatív és ostoba voltam. Éppen ezért, én

nem akkor olvastam, amikor tananyag volt, nem is lett volna érdemes, mert ha jól emlékszem, csak két-három versét tanultuk. Nem tudom már pontosan: miket, remélem a *Szózatot* igen, de az *Előszót* biztosan nem — még az *Abrádra* emlékszem. De igazából még azokban az időkben az a szó, hogy ‚nemzet‘ meg ‚magyarság‘, el nem hangzott az iskolában (nálunk biztosan nem).

Én 1962-től 1966-ig jártam gimnáziumba, mondhatnám: a legkeményebb időkben. 1962-63-ban voltak az első amnesziák, de igazából ez a posztisztálinizmusnak az ideje. Meg a ‚konszolidációé‘. Ám ezt mi akkor nem tudtuk, mint ahogy azt sem, (csak 1988-ban fogalmazták meg először, hogy a ‚pangás‘ időszakában voltunk hosszú évekig). Az viszont megnyugtat, hogy ha erről nem is tudtam, mégis, ösztönösen is remekül kifejeztem ezt a korszakot — ha művészileg nem is, de a tartalmát igen. Tehát az én Vörösmarty-élményem nem a tananyaghoz kapcsolódott. Nem azért, mert nem volt jó a tanárom; nagyon jó tanárom volt, csak egyedül volt, és hogy is mondjam, nem volt karizmatikus egyéniség. Később nagyon megszerettük, és életem egyik legszomorúbb napja volt az, amikor nekem kellett a temetésén az egyik beszédet elmondani a sírjánál, 1985-ben.

Viszont én olvastam. Mindig az ‚orrom után‘. Egyébként ma is ugyanígy vagyok vele: hogyha megjelenik egy könyv, ami divatosá válik, akkor nem olvasom, mert utálok a divatokat, hanem esetleg egy évvel később, vagy lehet, hogy egy évvel előtte, tehát mielőtt az lett volna. Ugyanis a most megjelenő, eddig fiókban heverő vagy csak szamizdatban forgalmazott könyveket (Orwellt és másokat, ami még nem jelent meg), én már évekkal előbb olvastam. Vörösmartyt nem évekkal előbb olvastam, mint szabad lett volna, hanem körülbelül egy-két hónappal azután, hogy tananyag volt. Én akkoriban nagyon jó olvasó voltam (ma már nem), tehát elővettem a kétkötetes Vörösmartyt — ennek az első kötete van nálam. Látszik rajta, hogy használtam, ugye? Elég koszos már, és elég öreg is persze. És végigolvastam. És akkor nekem Vörösmarty mint lírai költő nem tetszett igazán. Egyrészt azért sem, mert lírai költészetében azért nagyon sok gyenge darab van. Másrészt, az igazán nagy verseit nem értettem tizenhat évesen, ne haragudjatok, de valószínű, hogy ti sem értitek igazán. Tanári segédlettel igen, de nekem akkor nem volt ilyen. Nyilvánvaló: felszínesen felfogtam a *Gondolatok a könyvtárban* gondolatmenetét, de mit érthettem az *Előszóból* vagy *A vén cigányból*?

Mit értettem én, aki '56-ban csak nyolcéves voltam? Ha tizennégy éves lettem volna, akkor megértettem volna, de tizenhat éves koromban ezeket a verseit nem értettem. Mégis nagy élményem volt, mert a második kötetben elolvastam az eposzait — borzasztó olvasmány volt. Ezek az eposzok számunkra nagyon nehezek. Mindegyik hexameterben. Akkor már tudtam, hogy mi a hexameter, végig tudtam skandálni olvasás közben. Ez külön élvezet volt mellesleg. Például Homéroszt először még úgy olvastam elsős gimnazista koromban, mintha próza lenne. Sokáig azt hittem a hexameterről, hogy az a szabadversnek egy változata. Vörösmartyt nem így olvastam, és nagyon tetszett, még a *Zalán futása* is, pedig az enyhén fűrészpörizű. De bámultam az olyan csodálatosan költői kiséposzait is, mint amilyen a *Délsziget*. Cselekménye nincs is szinte, egy csodálatos mesebeli tájon játszódik. Vagy a *Rom*. Akkor talán kicsit ráéreztem arra a történelmi pesszimizmusra, amelyet tudtommal a világ-irodalomban Vörösmarty fogalmazott meg először mint általános világnézetet. És hát a *Csongor és Tünde*, azt hiszem, többször is elolvastam. Jellemző, hogy ezek voltak az élményeim, ezek megfelelték az életkoromnak: a korérettségemnek is, meg az éretlenségemnek is.

Koraérett voltam mint versolvasó, viszont természetesen éretlen voltam (mint nem is tudom micsoda) mint 'ideologikus ember' (ha volna ideologikum). Tehát a világról nemigen voltak bizonyos fogalmaim. Én (és azt hiszem, minden velem egykorú — talán a parasztgyerekeket kivéve, akiknek a szüleit akkoriban kényszerítették be a téeszekbe) mint városi gyerek, nem fogtam fel a dolgoknak, az életnek az alapvető hamiságát. Ráadásul a szüleim, hogy is mondjam, nem ezt a világlátást örökítették: anyám például a rendőrségen dolgozott hivatalnokként, apám meg vállalati párttitkár volt — én tényleg elhittem, hogy a világoknak a legjobbjában élek, és ebben a hitemben csak viszonylag későn, 1968 táján csalódtam, akkor kezdődött a gyötrődésem. Éppen ezért világos, hogy nem értettem sok mindent Vörösmartyból sem, és nem az a Vörösmarty volt az alapélményem, ami később lett. Tehát nem a késői Vörösmarty, ami aztán egy sor versemet ihlette, hanem a 30-as, 40-es éveké; nem, mert ez a Vörösmarty nem a politikus Vörösmarty, hanem a romantikus, sőt nem is a vad, a költői romantikus. (De hülye kifejezés!) Így nem tudok rá jobbat, mert van egy vadromantikus vonulat is az ő életében — tegnap belelapoztam, csak belelapoztam (sajnos!). És egy

olyan verset találtam, hogy elborzadtam: amiben az ifjú szerelmes álmában ki akarja ásni sírjából hűtlen kedvesét, és addig ássa, amíg a föld túlsó oldalán bukkan fel. Na, ekkora ostobaságot és nagy romantikus túlzást is megengedett magának, de ez a korstílusba nagyon is beillett. Ám nem ez volt az igazi Vörösmarty, hanem a *Szózat* Vörösmartyja!

A *Szózat* ma imádság. De akkor egy vers volt, és akkor egy sors volt. Nemcsak egy nemzetnek a sorsa, hanem egy embernek a sorsa, aki a nemzetének adta magát.

Egészen más az olvasata '56 után, amikor tilos volt. 1973-ig tilos volt énekelni — nem volt ez leírva, de a gyakorlatban így volt. 1972-ben, 1973-ban, és még a későbbi szétvert március 15-éken is tilos volt énekelni; illetve nem, nem volt már tilos, de ez már egy olyan engedmény volt, hogy 'na, valamit dobjunk oda'. De ez a *Szózat* ugyanakkor tananyag is volt, csak éppen énekelni volt tilos, mert az 50-es években is tilos volt énekelni. Sőt, tudom, hogy Rákosi Kodállal még egy új himnuszt is akart írni, egy szocialista himnuszt. Olyan lett volna, mint a szovjet himnusz, hogy a nagy Oroszország összekovácsolta a szabad szocialista köztársaságokat... De Kodály elutasította — természetes, hogy elutasította! S más zeneszerzőt nem mertek megkérni. Szerencsénkre, mert még lehet, hogy ha megkértek volna olyan valakit, aki kötélnek áll, akkor még ma is az lenne a himnuszunk, mint ahogy a címerünk is a borzasztó torzszülemény, ami 1957-ben született, amikor a Kossuth-címert ismét betiltották a *Szózattal* együtt.

Vörösmarty a kamaszkori verseimre is erősen hatott a *Csongor és Tündével* és lírai eposzaival (tehát nem a nagy nemzeti eposszal, a *Zalán futásával*), meg egyéb kisebb, szintén történelmi eposzaival. A meghatározó élményem a Bach-korszak Vörösmartyja lett, tehát a bukás utáni Vörösmarty. Hogy miért, az egész sokáig rejtély volt. Az egyik ok az volt talán, hogy az egyetemen, amikor Vörösmartyt tanultuk — hányad: harmad, negyedévben? —, egyik feladatomból volt az *Előszó* elemzése, és akkor fedeztem fel, hogy milyen hatalmas vers, és mennyire modern! Én addig kifejezetten József Attila-hívő voltam. Sőt, egy darabig epigon is. Felfedeztem, hogy Vörösmarty képei is ugyanolyan csodálatosak. Mindig a költői képekre, a metaforákra esküdtem. Ma is, bár mai verseimben ezek helyét kezdi más elfoglalni, mert kimerítettem a lehetőségeit.

Akkor fedeztem fel, hogy milyen csodálatos: „Majd eljön a hajfodrász, a tavasz/ S az agg föld tán vendéghajat veszen.../ üvegszemén a fagy fölengedend.../ Kérdjétek ekkor ezt a vén kacért,/ Hová tevé boldogtalan fiait?” Fijait kéne ejteni a szonális skandalás szabályai szerint. Milyen hatalmas erejű! Egy múlt századi költőtől ekkora ironia! És a költői kép lehetősége, tehát, hogy tavasszal fejezi ki az őszt, a tavasz képével a pusztulás képeit. Egy hatalmas ellentét! Ugyanis egy költői kép annál csodálatosabb, minél nagyobb ellentétet képes összehozni. Ez teljesen megszárdított akkor, és azt hiszem, meghatározója lett későbbi utamnak ennek a versnek az újrafelfedezése.

Addigra nekem is lett hasonló élményem. Még nem igazán nemzeti, de nemzedékem meghatározó élménye: 1968. Ekkor voltak a nyugati diákmozgalmak és Csehszlovákia megszállása. Mi akkor a nyugati diákmozgalmakban is hittünk (olyan vad kommunista jelszavai voltak, amiken ma mindenki mosolyog), én magam is azt hittem, hogy ez a rendszer megreformálódik, csak tisztábban kell csinálni: megvalósítható egy tiszta kommunizmus. És természetesen a csehszlovák reformkommunizmusban is hittünk, bár nem ismertük akkor, sajnos, igazán. Sose voltam igazán tájékozott, akkor meg pláne — de a bevonulás ténye! Pedig akkor még azt hittem, hogy 1956-ban nálunk ellenforradalom volt. Komolyan hittem. De csak a Fehér Könyvet ismertem akkor még. Erősen meghatározott, mert akkor az ember rádöbrent arra, hogy ebben a térségben nem lehetett semmit megreformálni, mert azonnal megjelenik a szovjet nagyhatalom a tankjaival, sőt a testvéri kis országok a maguk kis tankjaival, és rögtön elfoglalják. És ezek után el kellett gondolkodnunk 1956-on is, és hát mindig lusta voltam a gondolkodásra, sajnos, így elég későn jutottam el hozzá, hogy '56-ot ne vegyem azonosnak a Köztársaság téri vérengzéssel, aminek azért megvoltak az előzményei, például a Kossuth téri vérengzés, amikor fegyvertelen emberek százait lötték agyon, de mindegy, akkor is megbocsáthatatlan a Köztársaság téri is — világos, de csak ennyit tudtam '56-ról.

Csehszlovákiában senkinek a haja szála sem görbült meg addig, amíg meg nem jelentek a szovjet, magyar és egyéb testvéri tankok. 1968 után beállt egy dermedtség. Annak ellenére, hogy Magyarországon '68-ban kezdődött egy gazdasági reform, ami '74-ig tartott, sőt, akkor meredeken ment fölfelé az életszínvonal, ahogy ma emlékszem rá. Bár én

akkor is nyomorult, szegény ember voltam, mert egyetemista voltam, albérletben laktam, ráadásul feleségestül, tényleg csak nyomorogtam, de azért láttam, mi van kívül. És amikor elmentem tanítani, 1800 forintos fizetéssel, nyilván akkor is csak nyomorogni tudtam, bár akkor már nem kellett albérletben lakni, hanem a szüleimnél éltünk. Az ember érezte azt, hogy igen, itt valami történt a gazdaságban. Igazából nem reform volt, mert már tudjuk, hogy az akkori jövedelemfelfutás egyrészt azon alapult, hogy végre a mezőgazdaságot nem nyomták agyon, tehát nem söpörték le a padlást, csak adókkal sújtották. Másrészt pedig hatalmas nyugati kölcsönöket vettünk fel, amiket még unokáink is fizetni fognak — de gyermekeink mindenképpen. Azok ti vagytok. Szóval ezeknek az időknek volt egy euforisztikus meggazdagodási vágya. Nem is vágy, hanem annak lehetősége — akkor. És akkor senki nem törődött azzal, hogy mi minden megy veszendőbe, meg hogy az egész egy légvár; egy buborék, amibe ha beledöfnek, szétpukkan. Az értelmiség egy jelentős része azért ezt érezte; és úgy érzem, talán én is éreztem. Mert különben nem írtam volna meg a Vörösmartyhoz kapcsolódó verseimet. Úgy látom — s nekem ezt tanította a történelem —, hogy amíg a szellemi élet elnyomás alatt van, a nagyon fájó nemzeti érzésekről és nemzetiségi kérdésekről egyáltalán nem szabad beszélni, vagy csak megkerülve, állandó retorzióktól tartva: a régi *Tiszatáj* egész története ezt bizonyítja. Amely 1986-ban, amikor a brezsnyevizmus utóhulláma búcsút vett az országtól, betiltással végződött. Az ember ezért állandóan fenyegetve érezte magát. Akkor még nem azért, hogy nem lesz miből kifizetni a villanyszámláját, mert nekem akkor még ilyen gondjaim is voltak. Hanem azért, hogy nem beszélhet, nem mondhatja el..., hogy megalázva kell éreznie magát nemzeti érzéseiben is. És nem teheti szóvá azokat a galádságokat, amikkel találkozik, hogy naponta átverik, hogy vezetői naponta milliókat sikkasztanak el — amik most szépen kiderülnek, igaz? Most éppen a kialakuló szabadság teszi lehetővé és szükségessé a szembenézést. De akkor egy olyan szájkosár feszült az emberekre, hogy... Amellett, hogy már azért sem lehetett a dolgokat szóvá tenni, mert nem volt róluk semmi megbízható értesülésünk. Az ember lett volna olyan bátor, hogy én ezt megírom, hogy én ezt elmondom... Miért titkolta volna? Olyan tökéletesen működött ez az információzárlat, mint még soha, mint még a Bach-korszakban sem. Hát igenis volt az emberben egy ilyen

„Bach-korszak ma”. Ismerős ez a fogalom? 1849-ben Haynau akit tudott, kivégeztetett, aztán elment, leváltották; jött egy Bach nevű miniszter, aki, sajnos, névrokona a nagy zeneszerzőnek; aki egy formailag szinte liberális rendszert próbált alkotni. Ehhez nemigen talált magyar tisztségviselőket; talán éppen, de azért a nemzet a passzív rezisztencia, az ellenállás állapotában volt, ezért főleg idegeneket hozatott. Érdekes módon éppen cseh és morva hivatalnokokat, ezek voltak a Bach-huszárok, mert beöltöztette őket díszmagyarba. Nagyon mulatságosak voltak, képzeljétek el egy körülbelül olyan pocakos, még nálam is pocakosabb hivatalnokot, aki díszmagyarban feszített, és képzeljétek mellé a szabadságharc valamelyik fiatal tábornokát... — nevetségesek voltak egyszerűen, de ők képviselték az osztrák elnyomást.

Ugyanúgy, ahogy a nem éppen Bach-huszár kishivatalnokok, kisFunctionáriusok és nagyfunktionáriusok képviseltek egy honosított szovjet elnyomást Magyarországon, egészen napjainkig. Így az ember ugyanazt érezhette, hogy itt, ha nem is idegen ajkú, de idegen érdeket képviselő emberek határozzák meg azt, ami ebben az országban történik. És igaz, hogy bennem nem élt ‘56 traumaként, mert gyerek voltam; én akkor egy kisvárosban, Szekszárdon éltem. Nem láttam semmit, mert nem is lehetett: ott csend és nyugalom volt. Megalakult a Nemzeti Bizottság, az ávosokat védőőrizetbe helyezték (valóban az volt, lecsukták valamennyit, hogy ne nyúljanak hozzájuk). November 4-ig jó ha egy-két lövés elcsattant a levegőben. Utána kezdődtek a nagy verések, amikor megjelentek a pufajkások, és elhurcolták azokat, akik valamilyen gyűlésen felszólaltak vagy a Nemzeti Bizottság tagjai voltak. Ám ezt is hallomásból tudom, tehát nem éltem át. Egyetlen traumatikus élményem az volt, hogy az iskolánk előtt napokig állt egy tank; fogalmam sem volt, hogy miért — nem orosz tank volt. Kihez tartozik? Mit keres ott? De a szüleimnek sem úgy volt élmény, ahogy most előjön belőlük; egy-két dolgot elmondanak, azért egy kicsit hasonlít, mondjuk. De az egész társadalomnak ez a vereségtudata, ez az elfojtott, ez a még jobban elfojtott tudata másképpen működött, mint 1849 és 1867 között. Mert azért akkor meg lehetett írni egy olyan verset, mint *A walesi bárdok*. ‘56-ról...még allegorikusan se...Állandóan azt figyelték, hogy előbukkan-e valami utalás; még a *Tiszatáj*at is 1986-ban azért tiltották be, mert egy versben felfedezték, hogy — ráadásul Kádárt megsértve — utaltak ‘56-ra.

Amiről aztán egyszerre Pozsgay Imre kijelenti, hogy népfelkelés volt. Tehát ez a trauma azért, miután kezdtem ezt megérteni, különösen bennem volt, de enélkül a trauma nélkül is az ember azt érzi, hogy ez egy Bach-korszak; az oroszok úgy mondják: zasztój, azaz pangás — amikor minden vagyogat, de igazából semmi sincsen, és nem az anyagi javak hiánya, romlása a legnagyobb gond, hanem a szellemi szabadság ellehetetlenülése; mikor minden romlik, züllik, és egyre lejjebb és lejjebb...És megverték vagyunk, és nem beszélhetünk arról, hogy ez nekünk fáj.

Az első Vörösmartyval kapcsolatos versemet 1972-ben írtam. Ez nekem magamnak is nagyon furcsa volt. Én ugyanis orosz szakos voltam, orosz-magyar szakos és az utolsó éveimet kinn töltöttem részsképzésen, és egy fél évig egyáltalán nem tudtam írni, és akkor a fél év letelte után a második versem Vörösmartyról szólt. Akkor még nem nagyon írtam történelmi témájú verset; írtam már, de nem volt jellemző.

Engem magamat is meglepett, hogy ez hogyan került elő, és aztán rádöbbsentem, hogy hát pontosan azért, mert idegenben éltem, s tudjátok: milyen környezetben. Ahol az ember az egész bolsevizmusnak, sztálinizmusnak, a posztsztálinizmusnak — nevezzük így — a nyomasztó légkörét mindenben átélte. Abban is, hogy a kollégium portáján fel kellett mutatni a fényképes igazolványt, hogy beengedjenek, ha naponta ötször mentem ki és vissza, akkor is. Ha véletlenül nem volt nálam, akkor nem engedett be a portásnő, aki jól ismert. Tehát ott nekem ezt a verset meg kellett írni, mert akkor kezdtem el igazán tisztázni magamban, hogy közép-európai vagyok, hogy nem egy szocialista tábornak a polgára, hanem a magyar nemzetnek a tagja, és méghozzá egy olyan nemzetnek a tagja, amelyiket ebben a században kisemmiztek.

Ennek a versnek akkor csak ezt a címet adtam, hogy *Vörösmarty* (A cserjés börtönrácsba horgad...). Ennek aztán lett folytatása is. 24 éves voltam akkor, és az öregedő Vörösmarty, az 1849 után bujdosó Vörösmarty, az *Előszót* még meg sem írt Vörösmarty szerepébe képzeltem bele magamat. Ezt a versemet az első kötetből kicenzúrázták. Nem ezzel volt a baj, egészen másokkal. Ezért a második kötetemben jelent meg, összevonva másik két verssel. De aztán ‘73-ban írtam egy *Vörösmarty, 1850* című verset (Zsandárköpenyként gyűretik...). Most a válogatott kötetben ezt a kettőt fogom majd összevonni, mert ezek tartoznak össze. Akkor egy harmadik verset kellett az elsőhöz vonni.

Borzasztó volt, hogy a cenzúra így működött Magyarországon, hogy volt egy cenzúras megjelenés; és ha nekem egy versemből baj volt, az később más címmel nyugodtan megjelenhetett (viszont lehetetlenné tette az eredeti kompozíciót). 1974-ben megint kellett írni egy Vörösmarty-verset. Ugyanis ennek a kornak a kiüresedését, a reménytelenségét leginkább ebben a szerepben tudtam kifejezni. Írtam persze más verseket is, nyilvánvaló, de ez roppantul közel állt hozzám, mert ösztönösen megéreztem a kor azonosságát, holott akkor ezt fogalmilag nem tisztáztam. Ennek az a címe, hogy *Vázlat A vén cigányhoz* (Ki tette le a fegyvert). Ez megint ugyanez a szituáció, valamivel talán erősebb, mint az előzők. Ez azért vázlat, mert van egy idézet benne („oda van az emberek vetése”) — bár nálam nem pontos, mert a ritmust meg kellett változtatni.

Én ezt a versemet szeretem a legjobban, különösen a második részét, ahol úgy érzem..., ma sem tudnám jobban megírni. Egy képbe összevonva a virág, amit az ember a szájában rág, és az, hogy ugyanakkor őt pedig egy sokkal nagyobb hatalom rágja. Nagyon szeretem, ma sem tudnám jobban megcsinálni! Nyilvánvaló, hogy ekkor már elég erős élményemmé vált ez. Ebben az a tragikomikus egyébként, hogy én ilyen verseket írtam, és közben az emberek akkor kezdtek külön munkák után szaladozni. De talán ebben nem voltam egyedül. Úgy tűnik: a költészet, meg általában az emberiség arra való, hogy előre megérezze a dolgokat, és a művészet különösen alkalmas erre. Én igazolva érzem ezt a versemet, amit 1974-ben írtam, ma is, 1989-ben. De ma már nem írnám meg, mert ezeket a dolgokat ma már megírják az újságok, akkor a költészet menjen vissza az elefántcsonttoronyba, akkor a publicista végre átveheti ezt a szerepet.

Van még két Vörösmartyval kapcsolatos versem. Ez már magában is furcsa, mert ugyanakkor a stílusomat nem Vörösmarty határozza meg; hatott rám, különösen az, amit idéztem az *Előszóból*, de például *A vén cigány* kevésbé. Mi az, ami hatott? Egy zenei versszerkesztés, lényegében inkább arra építettem, hogy a képek hogyan épülnek egymásra.

Emlékezzünk, volt a pangás időszaka, magyar szóval: a Kádár-korszak, és abban volt egy kis *Tiszatáj*, amely először közölt erdélyi költőket — mert ez is bűn volt. És nagyon finoman, úgy, mint a nemzetek, népek közeledésének lehetőségével, foglalkozott a kisebbségi kérdéssel is, ami miatt a románok, szlovákok, mindenki állandóan

tiltakozott, de talán nem is olyan nagyon ők tiltakoztak, hanem az Aczél György által irányított kultúrpolitika. Ez teljesen nemzetietlen volt, és gyáva. És emiatt a gyávaság miatt zárhatták be már akkor is az iskolákat, és jutott idáig a kisebbségi kérdés. A párt állandóan figyelte ezt a lapot, és olyan ellenőrzés alatt tartotta, ami elviselhetetlen volt.

Például '74-ben, azt hiszem a decemberi számban megjelent volna Balogh Edgárnak, egy öreg erdélyi kommunistának egy tanulmánya. Balogh Edgár volt az, aki tulajdonképpen még ma is szeretné a magyar és román nép közeledését szolgálni, de mint kommunista, mert ő az volt: (valamikor Szlovákiából kommunistasága miatt kellett áttelepülnie Erdélybe, a háború előtti Romániába). Volt egy tanulmánya, amit, bár ugye nálunk nem vittek előzetes cenzor elé, de a nyomdából elvették, elolvasták és behívták a lap akkori főszerkesztőjét, Ilia Mihályt, és főszerkesztő-helyettesét, Annus Józsefet, hogy ezt ki kell hagyni. És Ilia Mihály aztán néhány nap múlva benyújtotta a lemondását. Ez nem egészen olyan fegyverletétel, közben aztán kiderült, hogy Ilia Mihály a folyóirat nélkül még nagyobb hatást tud kifejteni, mint egy szigorúan ellenőrzött lapnál. És amellet, hogy a *Tiszatáj* az ő szelleme irányította továbbra is, rengeteget segített, ezért is maradtam meg a folyóirat szerzője egészen 1986-ig.

Tudjátok, volt aztán egy ilyen lap, ezen a néven, de ahhoz a régihez nincs semmi köze. És akkor én egy este, akkor már Szegeden voltam, fél éve, akkor írtam ezt a verset: *Fegyverletétel* (Azt hittük, sorsunk szálait). Úgy tartom, hogy itt igazából az akkori társadalom fegyverletételéről van szó, ugyanis rettentően kényes volt a társadalmunk, mert meggazdagodhatott. Ebben a versben (tudom, nem szabad egy verset sohase politikai szempontból elemezni) talán kifejeződik az 1970-es évek nemzeti és demokratikus értelmiségének magára maradása.

Ebből a versből majdnem baj lett, de nem ebből lett mégsem, hanem egy másikból; az volt a címe, hogy *Végvári dal*, aztán később *Balassi-ének* címmel tettem a második kötetembe, hogy a cenzúrát kijátsszam. Sikerült is, a kutya nem vette észre. Ugyanis a *Tiszatáj* 1975. áprilisi számában — akkor Annus József megbízott főszerkesztő volt (hát nem maradhatott főszerkesztő, főleg emiatt nem) — megjelent ez a *Végvári dal* című versem. Hát már ebből majdnem baj lett, mert Tóth Dezső, akkori kulturális miniszterhelyettes észrevette, hogy ez...

Ja, Vörösmarty Mihály emlékének volt ajánlva, most ezt az ajánlást elhagyom, mert ez egy ajánlás volt, mert ez Ilia Mihály, a főszerkesztő emlékének volt ajánlva tulajdonképpen... Szóval észrevette és morgott, de nem szólt érte. Igen ám, de a másik versemben, abban volt, hogy 'Annak oltalmazzuk, ki tőlünk/ elhódította — legalább/ kardunk élén csillogjon ez az/ esőcsepp-gyöngyosor világ!' 'Annak oltalmazzuk, ki tőlünk/ elhódította.' — ez a vers elhangzott egy rádióműsorban, a rádióban már nem, bocsánat, a rádióműsor felvételén, Martonvásáron. Óriási botrány lett, mert ez egy 'szovjetellenes' vers. Én nem éreztem annak különben, de mindegy. És a műsor szerkesztői fegyelmet kaptak, engem tíz évre kitiltottak a rádióból, azonkívül úgy, hogy papírt nem adtak róla. Tehát nem is tudtam, hogy ki vagyok tiltva — nem úgy, hogy nem léphettem be, beléphettem, csak éppen nem szerepelhettem. És akkor megcenzúrázták az első kötetemet, többek között kimaradt belőle a *Vörösmarty* című vers, amit először olvastam fel nektek. Ezt 'keverem' össze a második kötetből a *Fegyverletétellel* együtt megjelenttel. Annak elhagytam a címét, az lett a Vörösmarty II. Az ember ilyen kis ravaszágokra kényszerült az elmúlt időkben.

Azt hittem, hogy soha többet nem térek vissza a Vörösmarty-témához, bár imádtam mindig az ilyen történelmi ürügyeket. Van egy *Döbling* című versem, ez Széchenyi személyéhez kapcsolódik, van egy *Háborús téli éjszaka* című hosszúversem, Ady Endréhez. Igen ám, de amikor '86-ban a *Tiszatájt* felfüggesztették, akkor kiszakadt belőlem egy vers. Az a címe, hogy *Vörösmarty-töredékek* (A koporsóra föld zuhog), és ebben Vörösmarty-idézetekhez teszem hozzá a magam szavait. Hát azt hiszem, eléggé kifejezte a költő hangulatát, ha a mai időkre gondolunk, és főleg az erdélyi magyarság pusztulására. Hát ez az én Vörösmarty-élményem, ami, most magam döbbenek rá, hogy mennyire az aktualitásokhoz kapcsolódó, csak nem publicisztikai értelemben, tehát nem a napi aktualitásokhoz.

Így írni nagyon nehéz ma. Mert most, hogy az ember lehetne optimista, teljesen megriadtam. Igazából nem vagyok optimista, nem hiszek az igazi változásokban. A tagadás a nagy erő a történelemben. Mephisto is ezt mondja a Faustban, hogy 'Kicsoda vagy tehát?! Az erő része, mely/ Örökké rosszra tör, s örökké jót művel.' És Madáchnál is hasonló gondolat fejeződik ki. Az, hogy a tagadás az, ami előre vihet, tehát nem az optimizmus; azaz nem az, hogy felhőtlenül hiszek valamiben.

Éppen azért vagyok zavarban mostanában, és elhatároztam, hogy nem írok már politikainak értelmezhető verseket. Ezt, ilyet ha kell, más megírja, mert a kor nagyon rossz, de politikai értelemben nem veszélyes — talán más értelemben vagyunk reménytelen helyzetben. Politikailag nem, és lehet, hogy ez ki fog minket húzni a sárból, lehet, hogy nem — nem tudom. De úgy érzem, hogy például Vörösmarty pesszimizmusa, Arany pesszimizmusa, Széchenyié élni segítettek, bár nem volt tömeghatásuk. Ugyanakkor a 60-as években Garai Gábor, Váci Mihály, Simon István optimizmusa hatott. Sokan olvasták el ezeket. Még ma is, szavalóversenyeken egyre ezeket hallom. Ők bizony elaltatták a nemzetet. Elaltatták és tönkretették a személyiséget... Ezért én a pesszimizmust többre tartom... Egyrészt, mert óvja a személyiséget... Másrészt megóv a világtól, amely mindig rossz. Persze, az ember szeretne valamit, egy kicsi jót is, lesz is majd valamikor. Erre jó a pesszimizmus: az éber. Az optimizmus viszont elaltat. Ha minden rendben van a világon, akkor csak élvezzük az életet — de akkor dolgozunk sincs.

Erről akartak meggyőzni minket negyven éven keresztül. Először arról, hogy dolgozzuk halálra magunkat, pontosabban a szüleink, s a párt irányításával a jövő majd jobb lesz. Aztán, amikor rájöttek, hogy ez nem jó stratégia, akkor pedig azt találták ki, hogy add meg a császárnak, ami a császáré, és nem az Istennek, hanem magadnak, ami a magadé, tehát végezd el a munkát, és aztán élvezd az életet, de ne törődj semmivel! Ne törődj Bős-Nagymarossal, ne törődj az erőműrobbanással, de semmivel — azt majd elintézik helyetted. És csak olyan pesszimista költők, mint Nagy László, Illyés Gyula, Pilinszky János (más értelemben, mert ő a nemzeti ügyekbe nem szólt bele) vagy mint Szilágyi Domokos... aki ezekről a kérdésekről írt, az érezte, hogy valami van..." (Rendhagyó irodalomóra Baka Istvánnal a szegedi Deák Ferenc Gimnáziumban 1989. február 3-án. Az óra anyagának a szerző által átnézett, javított változata.)

Mielőtt értékelnénk a költő szavait, pillantsunk a választott példára! Ha a bukás utáni Vörösmartyt nézzük — csak a verseit, s a kortörténethez nem nyúlunk —, akkor az derül ki a kritikai kiadásból, hogy 1849. október 10-től haláláig (benne szűk hét év) 19 verset írt a költő: ebből 12 sírvers (a családi vagy a baráti kör vesztesége ihlette). A maradék hétből az *Átok* címűt (Görgeynek...) nem tekintem többnek alkalmi versnél, a *Fogytán van napod* pedig töredék. A kozmikus méretű költői kétségbeesés

sugárzik a megmaradt öt versből — ezeket többször is, többen is elemezték, s így ezek világgképéről nem szükséges szólni. Baka tehát ezt a Vörösmartyt imitálja. Fogadjuk el érvelését a hasonló szituációról, csalódásról — miért is kételkednénk szavában. Inkább arra hívnám fel a figyelmet, hogy vannak motívumok, költői képek, mondatfűzések, amelyek más verseket is rokonítanak a kifejezetten Vörösmartyra játszó versekkel — ez még nyomósabb érv Baka vallomásának igazsága mellett. Sok verse tartozik a Vörösmarty-téma „holdudvarába”.

Már az induló költő első kötetét is át- meg átszövi valami dacos lázadás, amelynek lehetne Ady vagy József Attila a példaadója, ha e versek nem kapcsolódnának szorosabban a 19. század költészetéhez. Gondolok itt az *Ima* (1975. előtt) képeire és érvelésére. A többi vers esetében a gyűjteményes kötet (*Égtájak célkeresztjén*) tartalomjegyzékében található datálás segített eligazodni. Úgy vélem, a következő verseket nem csak a filológus sorolná a Vörösmarty-témához.

Oly bizonytalanná (1972) — „esős, őszi nap...”, „befüstölt hideg szobából...” — a bujdosó-kép kontúrját érzékeltetik (lásd a Lukácsy Sándor - Balassa László szerkesztette Vörösmarty- emlékkötet vonatkozó szemelvényei).

Kutya (1972) képeiből kettő: „a vadvizekre emberi/ dühök homloka ráncolódik.// A felhők közt bakancsszögek:/ rúgások csillagképei...”

Vagy figyeljünk a *Dal* (1972) soraira: „virradati rétek:/ átizzadt szürke ingem...”. A metafora ismét a bukásra utal.

Ugyanez a hangulat érződik az *Erdő, erdő* (1972) versvilágában is: „...zöld reménytelenség...tölgyeid/ rokkantak emlékművei”.

Az 1975-ös *Tavaszdal* hóvirág-motívuma a *Vázlat A vén cigányhoz* 2. részéhez kapcsolható — egyébként itt sok versből már a készülő nagy-ciklusra, a **Háborús téli éjszakára** következtethetünk.

A *Szürke felhők* (1986) — noha a Liszt-témához tartozik — ugyan csak mutat baka-vörösmartys vonásokat (lásd *Vörösmarty-töredékek*): „Felhők lefittyedt bőrredői/ a golyvás alkonyati égen — ...lüktető hullótoroknak...megvillan ősgyík-fogsorod...”.

De még a *Hurok-sonett* (1987) is tartalmaz a Vörösmarty-témához kapcsolható kulcsszavakat, -képeket: erdő, kéklő fulladásos alkonyat. Sőt, bizonyos értelemben a Vörösmarty-versek a *Döbling* előtanulmányainak is tekinthetők. (Ez — ti. a Széchenyi-ciklus létrejötté, gondos

megformáltsága — magyarázat is lehet a „Vörösmarty-ciklus” elmaradására.)

Ez a cikk természetesen nem egy hiányzó ciklus „rekonstrukciója” vagy „konstrukciója”. Napjainkban a ciklus- és kötetkutatás során próbálják meg a filológusok megállapítani egy-egy költemény jelentéstartományának végső határait. (A mai irodalomból például Tandori Dezsővel foglalkozott Szigeti Csaba vagy a szegedi irodalomtörténészek csoportja számítógéppel próbálta föltárni a régi magyar vers jellegzetességeit és összefüggéseit.) Baka Vörösmartyja a ciklus létre nem jöttében is példa, a lehetséges összehasonlítások egyik mércéje: éppen a szerzői megnyilatkozás teheti azzá. Mert lezáratlan és rendezetlen, lehetséges az értelmezése így is: a versek — bár a keletkezésük fonálára lettek fölfűzve — a tudatos cikluszerkesztés jegyeit mutatják. Nemcsak az összefogó központi személye és a ráutaló evokációk, allúziók, reminiszcenciák rendszerével, hanem a világlátás és ábrázolt világ hasonlóságaival. Így lesz szükséges a stílustöréneti álca is: ez is megerősíti a ráismerés örömét. Noha nem rendeződtek eddig egy ciklusba, mégis „együvé-olvasásra” készítenek a gondos befogadót.

E kísérletre egy író-olvasó találkozó adott alkalmat — a diákok kérdései és a költő vallani akarása teremtették meg a dolgozatban közölt szöveg megszületésének lehetőségét. Remélem, e kettős portrét nemcsak az irodalomtörténészek tudják hasznosítani, hanem olvasván örvendeznek azok is, akik szeretik Baka István verseit.

Életünk, 1993/2.